

Devletsiz ve Siyasetsiz Din Mümkün m?

Bilal Sambur

Prof. Dr. | Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Psikoloji Bölümü ğretim yesi

liberal düşünce Yıl 19, Sayı 75, Yaz 2014, s. 59-64

İnsanlığın en zor sorularından biri din ve siyaset arasındaki ilişkinin nasıl olacağıdır. Tarih boyunca din, devlet ve siyaset arasındaki ilişkiler hep tartışmalı ve gerilimli olmuştur. Din ve siyaset arasındaki ilişkinin ne olacağı günümüzde de sıcaklığını korumaya devam etmektedir.

Dinin siyasetle bir bütün olduğu, siyasetin ibadet kadar dinin olmazsa olmazı olduğu söylemi çok güçlü bir şekilde ifade edilmektedir. Siyasetin dinin olmazsa olmazı mı yoksa dine eklenen yapay bir unsur mu olduğu sorusu üzerinde ise düşünülmemektedir. Din-siyaset bütünlüğü iddiası yeterince sorgulanmayan tabu bir iddiadır. Siyaset, dinin ve dindarlığın bizatihi doğal bir boyutu değildir. Devlet ve siyaset, dine eklenen yapay bir boyuttur. Hiçbir din, siyaset yapmak ve siyaseti dizayn etmek gibi bir misyona sahip değildir. Ancak her dine, siyasî bir misyon ve boyut kazandırılmıştır. İslam'ın siyasî bir dine dönüştürülmesi yeni bir durum değildir. Tarihten günümüze İslam dahil birçok din, politika ile iç içe olmuş ve olmaya devam etmektedir.

Din ve siyasetin birbirinden ayrılmayacağı iddiası, dayatmacı ve baskıcı bir yaklaşımdır. İnsanları direkt olarak dinî tercihleriyle yüz yüze bırakan bu totaliter söylem, insanlara dindar olmak istiyorsan din adına önerilen siyaseti kabul etmek zorundasın demektedir. Din-siyaset-devlet bütünlüğünü iddia edenler, dinin iman, ibadet ve ahlâk boyutlarını yeterli görmemekte, dinin din olması için mutlaka siyasete ve devlete sahip olmasını dayatmaktadır. Bu söylem, dini, iman ve ahlâktan ayırmakta, siyaset ve devlet alanına

yöneltmektedir. İman ve ahlâk, dinin aslî unsurları iken, siyaset ve devletin dinle aslî nitelikte bir ilgisi bulunmamaktadır. Ahlâktan ve inançtan ayrılan, ancak siyaset ve devlet için araçsallaşan bir din, artık din olmaktan çıkmış, sıradan bir siyaset kurumuna indirgenmiştir. Modern dönemin en büyük açmazlarından biri dinin ahlâk ve inançtan ayrılması, siyaset ve devletle bütünleşmesidir.

Din-siyaset-devlet bütünlüğü iddiasını savunanlar, dinin hayatın her alanına hâkim olması gerektiğini iddia etmektedirler. Din ve Tanrı'nın ahlâk ve inanç alanının hâkimi iken, siyaset ve devlet alanına hâkim olmamasının hiçbir şekilde kabul edilemeyeceğini ve bunun sekülerizmden başka bir şey olmadığını söylemektedirler. Tanrı, kâinatın her tarafına hâkim olan bir güçtür. Ancak Tanrı'nın siyaset ve devlete hâkim olmasını öne sürenler, Tanrı adına insan hayatının her tarafına hâkim olma imtiyazını kendilerinin hakkı olduğunu iddia etmektedirler. Başka bir ifade ile Tanrı, insanın insana hükmetmesinin bir aracı olarak kullanılmaktadır.

Dinin siyaseti yönetmesi gerektiğini iddia edenler, kutsal metinlerin siyasetin ve devletin kaynağı olması gerektiğini öne sürmektedirler. Kur'an anayasadır ifadesi, kutsal metin aracılığıyla siyasete hükmetmeyi amaçlayan bir anlayışı yansıtmaktadır. Kutsal kabul edilen bir metin, kendisine iman edilmeyi gerektirmektedir. Ancak siyasî bir referans, iman konusu değildir, o sadece insan yapımıdır. Kutsal metinlerin anayasa olma veya başka bir siyasî işlevleri yoktur. Dinî metinler, kendisine iman edenler için ahlâkî ve manevî bir referans olabilirler. Ancak dinî bir metnin bütün toplumu bağlayıcı bir işleve sahip olması mümkün değildir. Bir dinî metin, devletin ve siyasetin kurucu metni olmayacağı gibi, toplumun çoğulcu yapısıyla da bağdaşmamaktadır. Tarihte hiçbir hukuk sistemi veya kanun kutsal değildir. Bütün kanunlar ve hukuk sistemleri insan yapımıdır. Hukuk ve kanun yapımında dinî referanslar kullanılmıştır. Ancak dinî referansların kullanılması, bir hukuk sistemini dinî ve kutsal yapmaz. Hukuk sistemleri dinî referanslara dayansalar bile tarihin farklı dönemlerinde insan ihtiyaçlarını karşılamak için dizayn edilmişlerdir. Devlet, kutsal olduğu kabul edilen bir hukuk sistemiyle idare edilemez. Dinin mutlak otoritesi temelinde bütün devlet işlerinin şeriat çerçevesinde yürütülmesi gerektiğini iddia etmek gereksizdir. Devletin, din bir hukuku uygulama görevi yoktur.

Devletin görevi, vatandaşların istedikleri inancı, ibadeti ve ritüeli yerine getirmelerini güvence altına almaktır. Devlet, insanların dinî ve ahlâkî alanlarına müdahale etmemelidir. Başka bir ifade ile devletin görevi din ve vicdan özgürlüğünü korumak ve uygulamaktır. Devletin görevi olmayan şey, bir dini

resmî olarak benimseyip o dinin muhtevasını oluşturan emirleri, değerleri, fikirleri, kurumları ve kanunları topluma dayatmaktır

Dini siyasetin bir aracı olarak gören düşünce, Müslümanlara tarihin ve siyasetin kurucu öznesi olma gibi hayalî vaatlerde ve misyonlarda bulunmaktadır. Müslümanların siyasetin kurucusu öznesi olmak gibi bir görevleri yoktur. Sadece ahlâklı insanlar olmak gibi bir görevleri vardır, çünkü din güzel ahlâktır, başka bir şey değildir. İslam'ı güzel ahlâk olarak tanımlayan Peygamber modeli, insanlara Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanma görev ve sorumluluğu yüklemektedir. Tarihin kurucu öznesi olmak, siyaseti ve devleti kontrol etmekle değil, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmakla mümkündür.

İslam'ı ve Müslüman kimliğini kısırlaştıran, yozlaştıran ve çürüten şey, inşacılık saplantısıdır. Modern dönemde İslam adına devleti, medeniyeti ve toplumu inşa etmek gibi bir ütopya, aslî görev olarak Müslümanların sırtına yüklenilmiştir. Müslümanın kuruculuk gibi bir görevi yoktur. Müslüman, doğal olarak yaşamayı öğrenmelidir. Kurucusu olamayacağı şeyler uğruna hayatını heba etmemelidir. İslam Birliği, İslam devleti ve İslam medeniyeti gibi hayali kurgularla Müslümanların omuzlarına kaldıramayacakları ağır bir yük yüklenmiştir. İslam birliğini ve medeniyetini kuracak yapı olarak devlet araçsallaştırıldığı için, devletin peşine düşülmektedir. Devletin peşine düşmek, doğal olarak ahlâkı unutturmaktadır. Siyaset ve devlet, ahlâk ve dinin yerine ikame edilmişlerdir. Ahlâklı olmak, bir Müslümanın gerçekleştirmekle yükümlü olduğu temel görevdir. Müslümanların görevi devlet kurmak değildir. Ancak müslümanların adil ve ahlâklı bir toplum, yani bir ümmet oluşturmaları gerekmektedir. Bugün siyaset ve devlet kurmaya odaklanma, müslümanlara adil ve ahlâklı toplum oluşturmak için çaba sarfetme sorumluluğunu unutturmuştur.

Devlet ve dinin birleştirilmesi, devleti kutsallaştırmaktadır. Devlet kutsallaştırıldığında onun için her şeyin feda edileceği düşüncesi de içselleştirilmektedir. Devleti, ebed-müddet varlık olarak gören anlayış, devleti tanrılaştırmıştır. Devlet her şeyin üstündedir. Bu anlayışın aksine devlet, kutsal olmadığı gibi asıl da değildir. Asıl önemli olan insandır. Hak ve özgürlük sahibi olarak insan, asıldır. Devlet, insan yerine ikame edilemez. Devlet, hukuku ve insanı çiğneyecek kadar kutsal değildir. Devlete abartılı anlam ve değerler yüklemeyen, onun birçok insanî kurumdan herhangi biri olduğunun farkına varılmalıdır.

Devletin görevinin İslamî bir toplum kurmak olduğundan hareketle İslam devletinin olmazsa olmaz olduğu iddia edilmektedir. İslam toplumu, Müslüman bireylerden oluşan bir yapıdır. Müslüman toplum, kendi sosyal

ilişkilerini ve sosyal düzenini kendisi gerçekleştirmelidir. Ancak İslam devletinin, İslam toplumuna bir sosyal ve siyasî yapı ve düzen vermesi gerekliliği savunulmaktadır. Başka bir ifade ile İslam devletinin İslam toplumunun İslamî değerlere, öğretilere ve kurallara uygun yaşamasını sağlamak gibi bir görevinden söz edilmektedir. İslam devleti, İslam'ın otoritesini mutlak olarak kabul etmiş, yasal ve siyasî alanda Şeriatı uygulamayı varoluş gerekçesi sayan, sosyal hayatın İslam'ın değer ve emirlerine göre yürümesini sağlayan devlet olarak anlaşılmaktadır. Sorun tam da buradan kaynaklanmaktadır. Devlet, topluma belirli bir din doğrultusunda yaşamayı dikte etmemeli, onu serbest bırakmalıdır. Devletin görevi, hiçbir dinî veya dinsiz grubun dinî-din dışı yaşantısına müdahale etmemektir. Müslüman topluluklar, devlete yaslanmadan, devletin müdahalesi, desteği ve düzenlemesi olmadan, kendi sosyal, siyasî, ekonomik ve kültürel işlerini yerine getirebilirler. Başka bir ifade ile Müslüman bireylerin İslam'ı yaşamak için İslam devletine ihtiyaçları yoktur, ama hukuk devletine ihtiyaçları vardır.

İslam siyaset düşüncesi olarak niteleyebileceğimiz bir siyaset bilimi geleneği Müslüman kültüründe bulunmamaktadır. Müslümanların derinlikli ve nitelikli bir siyaset teorileri yoktur. Siyasetle dini özdeşleştirmekte mahir olan müslümanlar, doyurucu, çok boyutlu, üretken, kapsamlı ve çoğulcu bir siyaset felsefesi ortaya koymakta yetersizdirler. Müslümanlar daha çok halifelik, hâkimiyetin Allah'a ait olduğu, İslam'ın siyaset dâhil her alanı kapsadığı, Kur'anın anayasa olduğu gibi söylemlerle siyaset hakkında konuşmaktadırlar. Bu söylemler, Müslümanların bir siyaset düşüncesinin değil, bir siyaset teolojilerinin olduğunu göstermektedir. Müslüman tarihi, vahiy üzerine inşa edilen kutsal bir tarih değildir. Müslümanlar tarihsel tecrübeleri sonucunda ortaya siyasî kurumlar ve ilişkiler ortaya koymuşlardır. Siyaset tamamen insanî faaliyet olduğu gibi, müslüman siyaset tecrübesini de insanî bir tecrübe olarak görmek lâzımdır. Müslümanların siyaset tecrübesi bütünüyle insanidir. Tarihsel siyasî tecrübenin ilâhîleştirilmesi, ortaya bir siyasî teolojinin ortaya çıkmasını sağlamış, ama ortaya bir siyasî düşünce veya teorinin konulmasına engel olmuştur.

İslam'ın kapsamının din, ibadet ve ahlâkın ötesinde siyaset ve devletle özdeşleştirilmesi farklı rejim tiplerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak mutlakiyetçilikten totaliteryanizme kadar hayatın her alanına müdahale etmeyi meşru gören rejim tiplerinin tamamını İslam adına meşrulaştırmak mümkün gözükmemektedir. İslam'ı din olmaktan çıkarıp yapay bir seküler ideoloji haline getirmek, onu otoriter ve totaliter yapmaktadır. Bu tasavvurda özgürlük, çoğulculuk ve demokrasi asıl değer değildirler. İslam siyaset teolojisindeki Tanrı'nın hâkimiyeti ve İslam'ın hayatın her alanını dü-

zenlediği Őeklindeki iddialar, Müslüman siyaset teolojisinin katı bir Şekilde kapanmasına, sıđlaŐmasına, otoriterleŐmesine ve totaliterleŐmesine yol açmaktadır. İslam siyaset teolojisi, büyük ölçüde Tanrı'nın hâkimiyeti etrafında kurulan otoriter ve totaliter bir teokrazi önermektedir. İslam'ı otoriter veya totaliter bir teokraziye indirgeyen yaklaŐımın aksine İslam'ın siyasete getirdiği temel yenilik farklıdır. İslam'a göre Allah'ın iradesi veya gölgesi, halife, padiŐah, imparator, emir, sultan, kral veya melik adını alan hiç kimsede tecelli etmemektedir. Başka bir ifade ile devletin hiçbir ilh yanı bulunmamaktadır. İslam, devlet ve Őahıslara değil, devlet ve yöneticilerin referans almaları gereken değerlere önem vermektedir. İslam, referans değerler olarak adalet, liyakat, barıŐ ve özgürlüğü esas almaktadır. Devlet ve yöneticiler, bu değerlere uygun politikaları ve icraatları takip ettikleri ölçüde meŐrudurlar, bu değerleri ihlal ettikleri andan itibaren gayri meşru olmaya baŐlarlar.

Din, dünya iŐlerinden ayrılmalıdır, ancak devlet iŐlerinden ayrılmalıdır. Tanrı, insanlara ahlâkî bir hayat yaŐmalarını önermiŐ, ama asla devlet kurmalarını önermemiŐtir. Din kaynakları ve tarihsel tecrübeyi bugüne taŐıyarak veya sekülarizm karŐıtlıđı temelinde dinin dünyayı ve devleti yönetmesi gerektiğini iddia etmek, bizi, din-devlet arasında sağlıklı ilişkiler kurmaya götürmemektedir. İnsanlar, siyasal-sosyal işlerini ve ihtiyaçlarını akıllarıyla karŐılayabilirler. Din adına bir grubun veya sınıfın, toplumun siyasî işlerini yapmasına ve devleti idare etmesine gerek yoktur. Toplum üzerinde teokratik vesayet ve hkimiyet kurmaya gerek olmadığı gibi, ihtiyaç da yoktur. Din ve vahiy, insana insan iliŐkilerinde ahlâkî ve manevî çerçevede nasıl davranılacağı konusunda yol göstericilik yapabilirler. Ama devlet ve siyaseti dizayn etme klavuzluğu dine ait değildir. Dinin devletten ayrılması, dinin kültürden, bilimden, ahlâktan, sanattan ve felsefeden ayrılması anlamına gelmemektedir. Dinin esin kaynağı olduğu bir sanat, felsefe, ahlâk, siyaset ve kültür her zaman mümkündür. Din ve devletin birbirinden ayrılmasından kasıt, din ve devletin sınırlarının doğru çizilmesi ve ortaya konmasıdır.

Siyaset ve devlet, tamamen insan tecrübenin ürünleridir. Dinler, belirli bir siyasî sistem ve devlet düzeni va'z edemezler. Bu tamamen bireye ve topluma bırakılmalıdır. İnsanlar istedikleri devlet yapısını oluşturmak konusunda özgürdürler. Dinî bir rejim veya devlet kurmak, müslümanlar dâhil bütün insanların, dinî görevleri değildir. Bu, sosyal ve siyasal ihtiyaç sonucu ortaya çıkan bir durum olabilir. Dinler, insanlara doğru yolu göstermek için gelmiŐlerdir, siyasî iktidarı ele geçirmede klavuzluk yapmak için gelmemiŐlerdir. Din kiŐiliklerin tarihte siyasî faaliyetlerde bulunmaları, siyasî yapılar kurmaları, dindarların da bugün aynı Şekilde siyaseti dizayn etmeleri ve devlet kurmaları anlamına gelmemektedir.

Devletin iyiliği emretmek, kötülükten sakındırma görevi yoktur. Devletin toplumun ahlâkını koruma, manevîyattan ve dinden sapma olarak gördüğü davranışları engellemek şeklinde bir görevi de yoktur. Korunması gereken bireyin özgürlüğüdür. Devlet, bireyin hak ve özgürlüklerine olan ihlâlleri ve saldırıları korumakla yükümlü olduğu gibi, ona müdahale de etmemelidir. Devlet, bireysel özgürlük konusunda zor kullanmamalıdır. Birey, hayatını dizayn etme konusunda özgür olmalıdır. Yanlış eğilimlere ve yollara sapma ihtimalinden dolayı, bireyin hayatına müdahale edilmesi özgürlüğün ihlalidir. Devletin bireyi günahlardan arındırma görevi yoktur. Birey, kendi çabasıyla kendi kendini arındıracaktır.

İslam hakkında şu formülasyon etkin ve yoğun bir şekilde kullanılmaktadır: İslam, hem dindir, hem devlettir; İslam, hem ibadettir, hem siyasettir. İslam'a dair bu formülasyon, yanlış ve çarpıktır. İslam'a devlet ve siyasetin eklenmiş olması, İslam'ın din ve ibadet boyutlarını ortadan kaldırmaktadır. İslam hakkındaki bu çarpıklığı ortadan kaldırmak, bu formülasyonun yeniden ifade edilmesi gerekmektedir. İfade edilen bu formülasyon yerine bizim önerdiğimiz sahih tanımlama şudur: İslam, hem dindir, hem ahlâktır; İslam, hem ibadettir, hem ümmettir. Devlet ve siyaset yerine ahlâk ve ümmetin (evrensel insanlık toplumunun) İslam'ın tanımlamasına dâhil edilmesi, onun din ve ibadet boyutlarıyla anlamlı bir bütün oluşturmaktadır.